

Anja Paulič

AMERIŠKA DISERTACIJA (B. ESSWEIN) O VERGERIJU IN TRUBARJU

Ben Esswein: *The Formation of Territorial Churches in the Habsburg/Ottoman Borderlands: Primus Truber, Hans Ungnad, and Peter Paul Vergerio, 1550–1565*. Doktorska disertacija, Univerza v Kaliforniji, Riverside, 2013. 311 strani.

Srednja Evropa in zgodnji novi vek s protestantizmom, še zlasti pa dežele Habsburške monarhije, ki so mejile na Osmansko cesarstvo, so predmet zanimanja in raziskovanja ameriškega zgodovinarja in profesorja na Univerzi Liberty Bena Essweina. Leta 2013 je zagovarjal doktorsko disertacijo, v kateri je obravnaval poskus konsolidacije luteranske deželne (teritorialne) cerkve v notranjeavstrijski deželi Kranjski skozi vzpostavitev slovenske protestantske tiskarne, za kar meni, da bi bila lahko študija primera za preostale dežele habsburško-turškega mejnega pasu. V štirih poglavjih je izpostavil štiri protagoniste reformacijskega gibanja, in sicer Primoža Trubarja, Ivana Ungnada, Petra Pavla Vergerija in Maksimilijana II., katerih poti in usode so se prepletle okrog projekta vzpostavitve protestantskega tiska in prinašanja prave vere k slovensko in hrvaško govorečim prebivalcem notranjeavstrijskih dežel.

Metodološko je slovensko ozemlje v zgodnjem novem veku opisal s konceptom mejne regije (*borderland*): območje, kjer sta se stikala turški in evropski prostor in kjer meja ni bila jasna črta oziroma ločnica, pač pa ploskev, prežeta z vplivi enega in drugega prostora, torej prostor z etnično, kulturno in jezikovno raznolikostjo. Z uporabo tega koncepta se je oddaljil od razmeroma popularnega pojmovanja regij kot ali središč ali periferij in namesto tega mejno regijo opisal kot svojo konceptual-

no, jezikovno, vojaško-politično, versko in geografsko kategorijo. Slovensko protestantsko tiskarno je postavil v kontekst širše mejne regije in jo predstavil kot podjetje, s katerim so se ukvarjali praktično vsi – od tiskarja do vladarja. Skozi pomembne figure reformacije je Esswein na nitih, ki so jih ti posamezniki vlekli od Dunaja do Tübingena, od Ljubljane do Uracha, predstavil, kako poskušajo uveljaviti svoje interese, in pojasnil njihove motivacije. Na območjih nemških in avstrijskih dežel je vladala fluktuacija ljudi in idej in prav skozi zgodovinske osebnosti je avtor prikazal vpliv ene regije na drugo. Z nemških univerz so študentje, ki so v veliki meri postali duhovniki, odnesli model deželne cerkve Johanna Brenza v svoja domača okolja, v katerih so se kljub skupnemu izvoru razvijale lokalne različice, ki so odražale jezikovne in kulturne značilnosti posamezne sredine. Reformacija in konsolidacija protestantskega verskega prepričanja na določenem teritoriju sta bili torej, kar je v disertaciji poudaril Esswein, v rokah lokalnih reformatorjev, kot sta bila Primož Trubar in Johann Honterus. Slednji je z osredotočanjem na tiskanje verske literature za preproste in navadne ljudi vzpostavil model, po katerem je deloval tudi Primož Trubar. Trubar je izgradil omrežje podpornikov protestantskega tiska – prvi meceni, kot sta bila Ungnad in Vergerij, pa tudi vojvoda Krištof Württemberški, so vplivali na vsebino tiskov in njihovo diseminacijo, hkrati pa so po zaslugi svojega socialnega, političnega in finančnega položaja pridobivali nove donatorje in podpornike tako med plemstvom kot med meščani. Avtor je izpostavil vlogo Dunaja in dunajskih meščanov, ki jih je prav tako kot Kranjsko umestil v mejno regijo; njihov glavni motiv za finančno pomoč slovenski protestantski tiskarni naj bi bila evangelizacija pokrajin, kot višji cilj Dunajčanov pa je nekoliko smelo izpostavil ideološki pohod na turške in ruske dežele. Ali so Trubarjevi sodobniki resnično verjeli, da si bodo s pravo vero lahko podredili poganske Turke in jo s slovenščino razširili tudi v daljno Rusijo, ostaja vprašanje, na katerega je po vsej verjetnosti odgovor ne. Trubar, ki je pri pridobivanju sredstev nedvomno izkazal precejšnjo mero iznajdljivosti, čemur bi lahko pripisali izpeljevanje tovrstnih velikopoteznih načrtov, se je zavedal, da mu s slovenščino pravzaprav ne bo uspelo niti med Hrvati, katerih jezika po lastnem prepričanju ni dovolj dobro obvladal. Premagati Turka z (božjo) besedo pa je bila

sploh utopija, ki je morda lepo zvenela v ušesih nekaterih sodobnikov, realne osnove pa ni mogla imeti.

Trubarjeva »cerkev Božja slovenskega jezika« je torej lahko nastajala, vsaj kot koncept, ki pa se zaradi nasprotovanja deželnega kneza in okrepitve katoliške cerkve po tridentinskem koncilu ni zmozel zatrdno konsolidirati v slovenskih deželah Notranje Avstrije, le s pomočjo in angažmajem širšega okolja, v katerem se je gibal slovenski reformator. Po smrti glavnih mecenov uraške tiskarne v 60. letih 16. stoletja (Ivana Ungnada, Petra Pavla Vergerija in vojvode Krištofa Württemberskega) je projekt zamrl, novi zgodovinski tokovi pa so poskusu oživitve tiskarne v 80. letih preprečili razcvet, kljub temu da je Primož Trubar nadaljeval delo.

Esswein je s pregovorno ameriško sproščenostjo prikazal interakcije pglavitnih reformatorjev, njihovih podpornikov in različnih protestantskih šol 16. stoletja. Želel je pokazati lok delovanja in veliko sliko reformacije ter reformatorjev na Kranjskem in v drugih slovenskih deželah, ki jih je s periferije vpel v notranjost Habsburške monarhije in v nemške dežele. Avtor je disertaciji dodal še grafično predstavitev mnogoterih stikov med reformatorji in podporniki reformacije v obliki tabel, v katerih je predstavil, kdo je komuniciral s kom in od kod vse so se posamezniki vključevali v omrežje reformacije, ki je imela za cilj postaviti deželno cerkev na Kranjskem. Konsolidacija deželne cerkve vsekakor ni bila delo za enega moža; tabele nam odkrijejo na desetine imen. Esswein je Primoža Trubarja zaradi njegove vpetosti v širši meddeželni kontekst označil za eno pomembnejših protestantskih osebnosti v Evropi, ki je s svojim delom pomembno prispevala k razvoju slovenskega jezika in obstala v pozitivnem zgodovinskem spominu Slovencev kljub dejstvu, da je reformacijsko gibanje na Slovenskem klavrno propadlo. Protestante in z njimi Trubarja je zaradi njihovega medregionalnega sodelovanja, udejstvovanja in komunikacije z najrazličnejšim občinstvom prištel med »ljudi od Boga«, ki so jim različne veščine in znanja, torej tudi njihov jezik, le sredstva za širjenje prave vere in ki niso čutili kakšne posebne navezanosti na okolje, iz katerega so izhajali. Primoža Trubarja je Esswein po eni strani popolnoma iztrgal iz nacionalnega konteksta in ga po drugi strani označil za reformatorja vseslovanskega sveta, če že

ne skorajda panslavista. V tem primeru se dobro zrcali problematika pisanja zgodovine nekega drugega, nedomačega okolja; Esswein je v problematiko reformacije vnesel nekaj svežine in zanimiv metodološki pristop, hkrati pa se je prevečkrat ujel v past posploševanja in prehitrih sklepov. Glavna pomanjkljivost dela je sicer, najbrž zaradi jezikovnih omejitev, praktično neupoštevanje relevantne slovenske literature in, kot je zaznati zaradi nekaterih sklepov, Trubarjevega pisanja, konec koncev pa tudi nepoznavanje slovenskega prostora, kar se kaže v določenih nejasnostih in netočnostih, včasih pa tudi v napakah, ki v doktorski disertaciji nimajo mesta (kot je na primer tista o nastanku modernega slovenskega naroda leta 1991). Za konec pa še zanimiva podrobnost, ob kateri bo marsikdo zastrigel z ušesi: Ben Esswein se najbrž niti za trenutek ni vprašal al' prav se piše kaša ali kasha. Slovenskemu ozemlju namreč tudi v zgodnjem novem veku brez zadrege pravi Slovenija, njegovim prebivalcem pa Slovenci.